

WYKORZYSTANIE PRAC SCALENIOWYCH DO PRZEBUDOWY STRUKTUR GRUNTOWYCH OBSZARÓW GÓRSKICH

Barbara Lech-Turaj, Andrzej Szłapa

Wyższa Szkoła Inżynieryjno-Ekonomiczna z siedzibą w Rzeszowie

APPLICATION OF LAND CONSOLIDATION WORKS IN REBUILDING OF LAND STRUCTURES IN MOUNTAIN AREAS

Streszczenie

Karpaty są regionem posiadającym ogromne znaczenie dla właściwego funkcjonowania zarówno środowiska przyrodniczego jak i życia gospodarczego Polski.

Badania naukowe prowadzone i koordynowane przez Komitet Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN wskazują jednoznacznie, że uprzywilejowanymi funkcjami terenów górskich powinny być: gospodarka wodna, regeneracja sił i zdrowia ludności, ochrona walorów środowiska przyrodniczego, leśnictwo oraz rolnictwo o kierunku hodowlanym.

Konieczność przebudowy struktur agrarnych, uregulowania procesów związanych z obiegiem wody i erozją wodną oraz potrzeba ochrony zasobów wodnych i biocenoz naturalnych, możliwa dzięki wsparciu finansowemu z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej, będzie wymagała uformowania na analizowanym obszarze nowego modelu użytkowania oraz wprowadzenia gruntownych zmian w kierunkach rolniczego gospodarowania. Do realizacji tych zadań może być wykorzystane, pod warunkiem wprowadzenia pewnych zmian w przepisach i procedurach, scalenie gruntów jako efektywne narzędzie przebudowy struktur przestrzennych obszarów wiejskich.

Słowa kluczowe: scalenie gruntów, ekologia, struktura przestrzenna gruntów, obszary wiejskie

Summary

Carpatian Mountains are the region of great significance for proper functioning of natural environment and of economic life of Poland as well.

Scientific studies carried out and co-ordinated by the Mountain Areas Management Committee of Polish Academy of Science show clear, that the preference functions of mountain areas should be: water management, health and strength recovery of population, protection of natural environment values, forestry and farming.

Necessity of rebuilding of agrarian structures, control of processes related to water circulation and water erosion and the need of protection of water resources and natural biocenosis, possible thanks to finance support of structural funds of the European Union, will require creation of a new land use model on the area under study, and introduction of thorough changes in agricultural land management directions. To put these tasks into practice, consolidation of land may be used as an effective tool of rebuilding of spatial structures of rural areas, after introduction of appropriate changes in regulations and procedures.

Key words: *land consolidation, ecology, spatial structure of land, rural areas*

WPROWADZENIE

Współczesna struktura przestrzenna terenów wiejskich w Polsce jest pochodną wielowiekowej działalności gospodarczej człowieka w określonych, lokalnych warunkach przyrodniczych i zmieniających się systemach politycznych i społeczno-gospodarczych. Wpływały one w decydujący sposób na rozwój i opłacalność produkcji rolnej oraz kierunki przekształceń struktur gruntowych. Świadomy i celowy sposób zagospodarowania obszaru powodował kształtowanie się struktur agrarnych i użytkowych. Obok rozwoju cywilizacyjnego działającego w sposób ciągły, formowały je między innymi zasady lokowania osiedli wiejskich, regulacje uwłaszczeniowe w XIX w., reformy rolne okresu międzywojennego i powojennego, osadnictwo na ziemiach odzyskanych, nacjonalizacja lasów, polityka kolektywizacji i nacjonalizacji rolnictwa w okresie powojennym oraz podziały rodzinne i obrót ziemią.

Jednym z najważniejszych z niewielu aktualnie dostępnych instrumentów pozwalających na gruntowną przebudowę struktur przestrzennych obszarów wiejskich są scalenia i wymiany gruntów. Scalenie gruntów jest zabiegiem urzędniowo-rolnym o wyjątkowych możliwościach zbudowania optymalnego, z wielu punktów widzenia, ładu przestrzennego na określonym terenie w sposób stosunkowo szybki i prosty. Pozwala, na przeniesienie praw rzeczowych do nieruchomości za pomocą działań techniczno-administracyjnych, z pominięciem

obrotu cywilno-prawnego. Niestety możliwość ta została w okresie po II wojnie światowej wykorzystywana w Polsce, szczególnie w latach siedemdziesiątych XX w., do realizacji polityki rolnej państwa zmierzającej do oparcia produkcji rolnej wyłącznie na państwowych i spółdzielczych gospodarstwach wielkoobszarowych (pełnej nacjonalizacji rolnictwa), zapisanej zresztą otwarcie we wszystkich planach zagospodarowania przestrzennego. Realizacja tej niezwykle kosztownej, jak się w praktyce okazało, doktryny, pociągającej za sobą import ogromnych ilości pasz, przyczyniła się, a właściwie zadecydowała o załamaniu gospodarczym kraju pod koniec lat siedemdziesiątych, ze wszystkimi późniejszymi tego konsekwencjami.

Większość przeprowadzonych po wojnie na ponad 4mln ha gruntów rolnych scaleń i obejmujących 1mln ha działek wymian była wykonywana z urzędu w celu przekazania spółdzielniom kółek rolniczych, spółdzielniom produkcyjnym lub państwowym gospodarstwom rolnym gruntów przejętych od rolników indywidualnych za rentę. Tylko w nielicznych przypadkach celem zabiegów scaleniowych była poprawa warunków gospodarowania rolników indywidualnych. Po rezygnacji z realizacji polityki nacjonalizacji rolnictwa i wprowadzeniu w 1982 r. zmian w ustawie scaleniowej mających na celu ograniczenie możliwości prowadzenia scaleń z urzędu ilość zabiegów scaleniowych drastycznie spadła. Wprowadzone warunki rozpoczęcia zabiegu scaleniowego stanowiły obok braku funduszy barierę niezwykle trudną do pokonania. Bez wprowadzenia gruntownych zmian w przepisach ustawy umożliwiających jej wykorzystanie również do nowych, bardzo zróżnicowanych zadań, może stać się ona w obecnych warunkach ustawą martwą i jeśli się szybko nie wprowadzi w niej zmian lub innego narzędzia o podobnym charakterze służącego kompleksowej przebudowie struktur gruntowych, konsekwencje mogą być niezwykle poważne. Pozyskiwanie środków z funduszy strukturalnych służących aktywizacji gospodarczej i przebudowie struktur przestrzennych obszarów wiejskich może w sytuacji braku odpowiednich przepisów być utrudniona.

CEL I METODA PRACY

W opracowaniu podjęto, na przykładzie terenów wiejskich Karpat Zachodnich, próbę sprecyzowania zabiegów urzędniowych niezbędnych do przebudowy wadliwych struktur agrarnych gospodarstw rolnych i stymulowania obrotu ziemią, ale także do pozyskiwania nowych terenów inwestycyjnych, przebudowy struktur użytkowych pod kątem optymalizowania funkcji ekologicznych i krajobrazowych oraz uaktywniania innych pozarolniczych funkcji obszarów wiejskich. Przedstawiono też warunki niezbędne do ich przeprowadzenia w sposób racjonalny ekonomicznie i ekologicznie oraz społecznie akceptowalny.

Z uwagi na brak wszechstronnego narzędzia prawno-organizacyjnego służącego przebudowie struktur przestrzennych obszarów wiejskich określono możliwości i warunki ich realizacji w ramach prac scaleniowych.

Badaniami objęto obszary wiejskie Karpat Zachodnich. Są one bowiem najcenniejszym przyrodniczo i najatrakcyjniejszym turystycznie, a jednocześnie najgęściej zaludnionym obszarem górskim w Polsce.

Podstawę opracowania stanowiły prace studialne, dostępne materiały kartograficzno-opisowe oraz opracowania naukowe dotyczące analizowanego regionu.

CHARAKTERYSTYKA OBSZARU BADAŃ

Karpaty Zachodnie są regionem posiadającym szczególne znaczenie dla właściwego funkcjonowania zarówno środowiska przyrodniczego jak i życia gospodarczego Polski. Stanowią najważniejszy w skali kraju obszar wodorodny i liczący się rezerwuar wody pitnej dla położonych w pobliżu wielkich aglomeracji przemysłowych oraz największą i najatrakcyjniejszą bazę lecznictwa uzdrowiskowego, wypoczynku i rekreacji. Wyróżniają się zróżnicowaną rzeźbą terenu, wyjątkowym bogactwem krajobrazów, różnorodnością przyrody żywej i nieożywionej.

Rolnictwo na tych terenach przez wieki odgrywało dominującą rolę, kształtując ich struktury gruntowe. Obecnie jego znaczenie jako głównego źródła utrzymania ludności ulega stałemu ograniczaniu, jednak w zakresie oddziaływania na struktury przestrzenne, cechy środowiska przyrodniczego oraz krajobraz, zachowuje pozycję dominującą. Mimo, że zarówno warunki przyrodnicze (glebowe, klimatyczne, fizjograficzne) jak i przestrzenne (cechy struktur agrarnych) w regionie są bardzo niekorzystne do prowadzenia produkcji rolniczej (roślinnej), oraz że produkcja ta jest na znacznej części obszaru z ekonomicznego punktu widzenia, teoretycznie, nieuzasadniona, to w praktyce należy liczyć się z koniecznością jej utrzymania w nieco tylko zmienionej formie i skali dostosowanych maksymalnie, w miarę istniejących możliwości, do wymagań stawianych przez pozostałe funkcje określonych obszarów [Lech-Turaj i Szłapa 1993, Lech-Turaj i Szłapa 1999]. Zarówno w najbliższej, jak i nieco bardziej odległej przyszłości, produkcja rolna w większości gospodarstw rolnych regionu będzie bowiem nadal stanowiła dodatkowe źródło utrzymania, obok pracy poza rolnictwem, renty, emerytury i będzie ukierunkowana głównie na samozaopatrzenie. Sugerowana bardzo często konieczność szybkiej przebudowy wadliwych ekonomicznie struktur agrarnych poprzez likwidację znacznej części gospodarstw i skoncentrowaniu środków na wzmocnieniu tych, które mają szansę utrzymania się na rynku będzie tutaj rozwiązaniem problematycznym z ekonomicznego i ekologicznego punktu widzenia, jak również w najbliższych latach,

praktycznie nierealnym z uwagi na wysoki poziom jawnego i ukrytego bezrobocia (dużą gęstość zaludnienia) i niezwykle wadliwą strukturę agrarną. Na analizowanym terenie obejmującym ogółem 745 wsi gospodarstwa duże (przyjęto, że są to gospodarstwa o powierzchni ogólnej > 10 ha) stanowią jedynie 4,1% ogólnej liczby gospodarstw, zaś ich udział w powierzchni ogólnej gospodarstw indywidualnych kształtuje się na poziomie 14,7%. Znaczącą rolę odgrywają gospodarstwa jedynie w 40 wsiach leżących w południowo-wschodniej części badanego obszaru (Beskid Niski) i kilku leżących w granicach Śląska Cieszyńskiego. Równie niekorzystnie wypada ocena rozłogów gospodarstw rolnych. Prawie 30% gospodarstw posiada 10 i więcej działek, najczęściej o niewielkich powierzchniach. Najgorzej sytuacja przedstawia się na obszarze ciągnącym się od Pienin przez Podhale, Orawę, Beskid Żywiecki aż po Beskid Śląski, gdzie w strukturze obszarowej dominują gospodarstwa posiadające ponad 10 działek, a średnia powierzchnia działki kształtuje się w przedziale od 20-30 arów na Orawie do kilkunastu w Beskidzie Śląskim [Banat i Szłapa 1993, Szłapa i inni 1993,]. Jeśli do tego dodamy, że ze względu na skomplikowane warunki przyrodnicze działki dzielą się jeszcze na użytki, to sytuacja z punktu widzenia racjonalności prowadzenia produkcji rolnej wygląda wręcz tragicznie. Należy dodać, że dane katastralne nie uwzględniają faktu, iż ze względu na złe warunki przyrodnicze, problemy z dojazdem do pól, ograniczenia w zakresie uprawy przy pomocy maszyn, zbyt dużą odległość od siedliska lub zbyt małą powierzchnię użytku rolnego w bardzo wielu wsiach już od lat osiemdziesiątych znaczące powierzchnie użytków rolnych (sięgające nawet kilkudziesięciu procent w skali wsi) są odłogowane lub przekształciły się w nieużytki.

Zdaniem specjalistów przebudowy lub modernizacji w większości wsi wymaga także zarówno sieć dróg rolniczych jak i urządzeń melioracyjnych [Stelmach i inni 1990].

Badania naukowe prowadzone i koordynowane przez Komitet Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN wskazują jednak jednoznacznie, że obecnie uprzywilejowanymi funkcjami tych terenów powinny być; gospodarka wodna, regeneracja sił i zdrowia ludności, ochrona walorów środowiska przyrodniczego, leśnictwo oraz rolnictwo o kierunku hodowlanym. Działalność gospodarza w rolnictwie a także leśnictwie nie powinna na tym obszarze kolidować z trzema pierwszymi funkcjami a zwłaszcza z wymaganiami gospodarki wodnej [Gil 1990; Starkel 1990; Zabierowski 1991; Lech-Turaj i Szłapa A, 1993].

Wyjątkowa atrakcyjność środowiska przyrodniczego, walory krajobrazowe, bogate zasoby wód mineralnych o dużych właściwościach leczniczych, walory lecznicze klimatu lokalnego znacznych obszarów Karpat powodują, że region ten predysponowany jest w szczególnym stopniu do pełnienia funkcji uzdrowiskowo-turystycznej. W granicach interesującego nas obszaru znajduje się 10 miejscowości posiadających status uzdrowiska oraz szereg miejscowości potencjalnie uzdrowiskowych. Pełnienie przez dany obszar funkcji profilaktycz-

no-leczniczej oznacza konieczność ograniczenia tych funkcji, które jej z różnych względów zagrażają. Szczególnie ważnym jest zachowanie czystości wód rzecznych na obszarach występowania wód mineralnych, gdyż zanieczyszczone wody rzeczne bardzo niekorzystnie oddziałują na skład chemiczny wód wglębnych, które z kolei są przetwarzane przez procesy geochemiczne na wody mineralne [Kurek i inni 1990].

Zabezpieczenie leczniczych i turystycznych walorów regionu przed degradacją będzie wymagało między innymi budowy systemów kanalizacyjnych i oczyszczalni ścieków, wzrostu lesistości obszaru, preferowania (przez wspomaganie finansowe) gospodarstw rolnych stosujących kierunki produkcji umożliwiające ograniczenie chemizacji produkcji (chów bydła i owiec oparty na wykorzystaniu naturalnych łąk i pastwisk), ochrony walorów krajobrazowych [Denisiuk i inni 1990; Kurek i inni 1990; Warszńska 1985; Zabierowski 1991].

Ochronie unikalnej przyrody oraz zabezpieczeniu cennych właściwości środowiska przyrodniczego, walorów estetycznych i turystyczno-rekreacyjnych krajobrazu, służą takie obiekty przestrzenne, jak: parki narodowe, parki krajobrazowe i ich strefy ochronne, rezerваты przyrody oraz obszary chronionego krajobrazu. Szczególnie wiele tego typu obiektów znajduje się na obszarze Karpat Zachodnich. Aktualnie, na badanym obszarze, w granicach rezerwatów, parków krajobrazowych oraz stref ochronnych znajduje się około 100 tys. ha UR [Ochrona Środowiska 2002]. Wielkość ta będzie z całą pewnością, zwłaszcza po wejściu Polski do Unii Europejskiej, ulegała ciągłemu powiększaniu. Ma to ogromne znaczenie dla perspektyw i kierunków rozwoju rolnictwa tego regionu, gdyż związane z ochroną przyrody ograniczenia bardzo silnie warunkują możliwości intensyfikacji produkcji rolnej zarówno poprzez jej chemizację jak i przebudowę struktur przestrzennych terenów wiejskich [Denisiuk i inni 1990; Lipińska i Łuczyńska-Bruzda 1984; Solecki 1971; Warszńska 1985].

Cechą charakterystyczną tego, stosunkowo niewielkiego obszaru regionu, jest ponadto niezwykle w skali kraju zróżnicowanie kulturowe i etnograficzne zamieszkujących go społeczności (gwara, strój, budownictwo, itp.) bazujące na ogromnym przywiązaniu do tradycji miejscowej kultury, zarówno duchowej jak i materialnej, nadal autentycznej i żywej. Istnieje potrzeba podjęcia starań o zachowanie tego nietypowego i niezwykle cennego charakteru kulturowego regionu.

Z uwagi na walory przyrodnicze, niski poziom skażenia terenów rolniczych, a także walory środowiska kulturowego można większość obszarów objąć różnego rodzaju formami działań rolno-środowiskowych oraz projektem NATURA 2000.

DYSKUSJA

Jest sprawą oczywistą, że istniejące struktury agrarne Karpat powinny zostać poddane gruntownej przebudowie zarówno w celu stworzenia warunków do poprawy opłacalności produkcji rolnej oraz przyjmowania i wykorzystywania nowoczesnych środków i metod produkcji, dostosowanie rozłogu gospodarstw rolnych do wymagań związanych z korzystaniem z dopłat bezpośrednich do produkcji rolniczej (minimalna powierzchnia użytku) oraz realizacji różnorodnych działań rolno-środowiskowych wspieranych finansowo przez fundusze unijne.

Równie ważnym a zdaniem autorów nawet ważniejszym, problemem jest konieczność szybkiej, gruntownej przebudowy struktur użytkowych tego obszaru w celu uregulowania procesów związanych z obiegiem wody i erozją wodną, potrzebą ochrony zasobów wodnych i biocenoz naturalnych, odtworzenia naturalnych szlaków migracyjnych lokalnej fauny oraz ochrony, a w miarę potrzeb również poprawy walorów klimatycznych i krajobrazowych. Pociągnie to za sobą konieczność uformowania na analizowanym obszarze nowego modelu struktury użytkowania charakteryzującego się zwiększonym udziałem lasów i naturalnych użytków zielonych oraz dostosowania do niej zmian w kierunkach rolniczego gospodarowania i przekształcanych w trakcie scaleń strukturach agrarnych.

Kompleksowa, racjonalna przebudowa struktur użytkowych i agrarnych Karpat może i powinna zostać sfinansowana przy pomocy funduszy unijnych. Poważnym problemem wymagającym natychmiastowego rozwiązania jest stworzenie skutecznych instrumentów i procedur umożliwiających wykorzystanie oferowanych przez budżet Unii środków do zrealizowania tego zadania. Powinny one pozwolić na stosunkowo szybkie i skuteczne pozyskiwanie środków finansowych do realizacji niezbędnych inwestycji, zabiegów urzędzeniowych i działań rolno-środowiskowych. Do momentu uchwalenia ustawy urządzeniowo-rolnej (lub nowej scaleniowej) pozwalającej na realizację wielu przedsięwzięć inwestycyjnych, technicznych, społecznych, zabiegów ekologicznych i rewaloryzacyjnych podejmowanych w celu stworzenia warunków do rozwoju gospodarczego i społecznego terenów wiejskich oraz przebudowę w sposób racjonalny ich struktur przestrzennych w trakcie jednego procesu inwestycyjnego znaczącą rolę w tym zakresie mogą i powinny odegrać scalenia gruntów. Wykorzystując wspomnianą we wstępie opracowania unikalną, w chwili obecnej, właściwość zabiegów scaleniowych można je wykorzystać nie tylko do przebudowy struktury agrarnej i sieci dróg rolniczych urządzanego terenu ale także do przeprowadzenia w sposób bezkonfliktowy szeregu działań służących; pozyskaniu gruntów pod zabudowę mieszkaniową i gospodarczą oraz na potrzeby lokalnych i ponadlokalnych inwestycji infrastrukturalnych i komunikacyjnych; przebudowie struktury użytków gruntowych w sposób zgodny z potrze-

bami i wymaganiami gospodarki wodnej, konieczności ochrony zasobów środowiska przyrodniczego oraz walorów leczniczych, krajobrazowych, rekreacyjnych i kulturowych obszaru (wykorzystując w tym celu także różnokierunkowe zabiegi rekultywacyjne oraz działania rolno-środowiskowe). Efektem scaleń jest ponadto uporządkowanie stanu prawnego nieruchomości w wyniku aktualizacji informacji podmiotowych i przedmiotowych zawartych w operacie ewidencji gruntów, co zazwyczaj bardzo usprawnia gospodarowanie nimi. Wszystkie te działania, poszerzone w miarę potrzeby o melioracje szczegółowe, powinny być prowadzone w sposób zsynchronizowany w czasie i przestrzeni, przynajmniej do fazy wyniesienia projektów w teren.

Ponieważ to władze i społeczności lokalne będą w praktyce realizowały te działania potrzebna jest ich zgoda i akceptacja wielu proponowanych rozwiązań, nie mówiąc już o zgodzie na podjęcie decyzji o ich wszczęciu. Zachętą będzie w najbliższej przyszłości możliwość pozyskania znaczącego wsparcia finansowego ze strony funduszy unijnych pozwalającego, przy akceptacji tej decyzji i przyznaniu środków finansowych, na realizację wielu niezbędnych inwestycji i działań rolno-środowiskowych. Z całą pewnością pozwoli to na rozwój gospodarczy miejscowości i wzrost zamożności jej mieszkańców.

W przypadku obszarów tak unikalnych i ważnych dla gospodarki i społeczeństwa Polski jakimi są Karpaty istnieje potrzeba zabezpieczenia interesów ogólnospołecznych takich jak warunki właściwego funkcjonowania systemu komunikacyjnego państwa, racjonalnego gospodarowania zasobami wodnymi i leśnymi oraz ochrona zasobów i walorów zdrowotnych, przyrodniczych i kulturowych środowiska. Jednym z mechanizmów umożliwiających kontrolę przekształceń struktur przestrzennych w celu ochrony interesów ogólnospołecznych może być właściwie zorganizowany system opracowań planistycznych szczebla centralnego i regionalnego. Warunkiem jego skuteczności będzie jednak prawne zobowiązanie władz lokalnych i służb planistycznych do uwzględnienia w trakcie sporządzania planów gminnych tych ustaleń zawartych w planach i programach regionalnych. Obowiązujące obecnie na poziomie regionalnym programy, zwłaszcza z zakresu ochrony środowiska, pozbawione są najczęściej instrumentów i procedur zapewniających realizację zawartych w nich ustaleń.

Autorzy uważają, że obszary wiejskie Karpat, ze względu na wyjątkowo skomplikowane stosunki agrarne, powinny zostać objęte specjalnym programem rządowym, którego podstawowym celem będzie określenie sposobów aktywizacji gospodarczej stwarzających możliwość pogodzenia interesów mieszkańców z interesem ogólnospołecznym.

Jednym z najważniejszych zadań programu powinno być wykonanie opracowań studialnych o charakterze przestrzennym, określających ekologiczne warunki prowadzenia działalności gospodarczo-przestrzennej w Karpatach. Usankcjonowane prawnie (ustawą Sejmu) cele, zasady i sposoby realizacji polityki ekorozwoju zawarte w proponowanym programie powinny znaleźć się w regio-

nalnych i gminnych planach zagospodarowania przestrzennego a zwłaszcza w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego regionów i gmin położonych w granicach Karpat. Powinny stanowić też podstawę prawną i merytoryczną do określenia rodzaju inwestycji, zabiegów urzędniowych i działań rolno-środowiskowych oraz zasad ich realizacji przy opracowywaniu projektów ogólnych planowanych zabiegów scaleniovych. Na tym etapie powinny też zostać określone podstawowe zasady rozmieszczenia granic użytkowania i władania na przekształcanym obszarze. Jest to podstawowy warunek stosowania prac scaleniovych do przebudowy struktur przestrzennych w sposób racjonalny zarówno z ekonomicznego, jak i ekologicznego i ogólnospołecznego punktu widzenia.

PODSUMOWANIE

Aby wykorzystać w sposób optymalny szansę jaką polskiej gospodarce, polskiemu społeczeństwu a przede wszystkim, co nas w opracowaniu szczególnie interesuje, ludności wiejskiej i polskiej przyrodzie daje integracja z Unią Europejską należało odpowiednio wcześniej, na co wielokrotnie autorzy zwracali uwagę [Lech-Turaj i Szłapa 1999, Lech-Turaj i Szłapa A., 2000], stworzyć warunki prawne, organizacyjne i finansowe do właściwego i szybkiego zagospodarowania przeznaczonych do wykorzystania przez Polskę, ogromnych jak na polskie warunki, środków finansowych z funduszy unijnych. Wydawało się to proste. Wystarczyło przecież tylko dysponować w dniu wejścia Polski do Unii Europejskiej odpowiednimi, wzorowanymi na obowiązujących w państwach Unii, aktami prawnymi określającymi warunki i procedury ich pozyskiwania oraz dostosowanym do tych wymagań systemem podziału administracyjnego państwa i zbiorem niezbędnych planów, programów i opracowań studialnych [Lech-Turaj i Szłapa 1999, Lech-Turaj i Szłapa 2000]. Czasu na to od momentu stowarzyszenia Polski z Wspólnotami Europejskimi (w 1992 roku) było bardzo dużo. Z różnych względów nie został on jednak należycie (to bardzo delikatne określenie) wykorzystany.

Budowanie w ostatniej chwili planów, strategii i programów, zarówno na szczeblu rządowym jak i regionalnym, potrzebnych do zarezerwowania w budżecie Unii środków z których w przyszłości będziemy mogli skorzystać, spowodowało, że są one niedopracowane, często, zwłaszcza w zakresie problemów ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego, pozbawione instrumentów prawnych i procedur zapewniających ich realizację.

Bardzo poważną, naszym zdaniem, barierę przy sprawnym pozyskiwaniu środków z funduszy strukturalnych stanowi, między innymi, brak rozwiązań ustawowych (brak ustawy o kompleksowym kształtowaniu terenów wiejskich), które pozwoliłyby pozyskać i racjonalnie wykorzystać fundusze unijne na potrzeby przebudowy struktur użytkowych i agrarnych terenów wiejskich zarówno

w celu ich aktywizacji gospodarczej i poprawy warunków życia na wsi, jak i pod kątem regulacji stosunków wodnych oraz ochrony ich zasobów i walorów przyrodniczych i kulturowych w sposób uwzględniający interesy ogólnospołeczne. Instrumentem, który będzie można czasowo w tym celu wykorzystać, przestrzegając przedstawionych wcześniej warunków, są odpowiednio zaplanowane i prowadzone zabiegi scaleniowe. Ich zastosowanie pozwala na przeprowadzenie w ramach jednego postępowania inwestycyjnego szeregu przedsięwzięć umożliwiających między innymi:

- racjonalizację struktur agrarnych,
- przebudowę sieci dróg rolniczych,
- ochronę gleb przed erozją wodną i wietrzną,
- różnokierunkową rekultywację gruntów,
- kierowanie obiegiem wody i regulację stosunków wodnych na przekształcanym obszarze wiejskim (przy założeniu, że istnieje potrzeba aby zabiegiem towarzyszącym były melioracje wodne),
 - wydzielenie terenów przeznaczonych dla budownictwa mieszkaniowego i publicznego, dróg publicznych, obiektów infrastruktury technicznej, przemysłu i usług, pod zalesienie i ochronę biotopów,
 - systemową ochronę przyrody i walorów krajobrazu, zwłaszcza na obszarach szczególnie chronionych (parki narodowe, rezerwaty przyrody, parki krajobrazowe, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe),
 - zachowanie i kultywowanie cech kulturowych i etnograficznych obszaru,
 - nie godzący w walory środowiska przyrodniczego rozwój turystyki (zwłaszcza agroturystyki) i rekreacji,
 - w przypadku terenów uzdrowiskowych na ochronę i polepszanie walorów leczniczych terenu.

Aby zabiegi scaleniowe stały się skutecznym instrumentem programu przekształceń obszarów wiejskich umożliwiającym w sposób skuteczny pozyskiwanie na jego realizację środków unijnych muszą, podobnie jak w niektórych państwach Unii, znacznie poszerzyć zakres celów, zadań i inwestycji, które będą realizować.

BIBLIOGRAFIA

- Banat J., Lech-Turaj B., Szłapa A. 1993. Warunki prowadzenia działalności urzędnioworolnej na obszarach wiejskich Karpat. X Ogólnopolskie Seminarium Geograficzno -Rolnicze nt. "Rolnictwo na obszarach wielofunkcyjnych". Kielce, 17-19.
- Banat J., Lech-Turaj B., Noga K., Szłapa A. 1993. Potrzeby w zakresie wykonywania zabiegów scaleniowych na obszarach wiejskich Karpat Zachodnich na przykładzie województwa bielskiego i nowosądeckiego. Sesja Naukowa nt. :Melioracje terenów górskich a ochrona środowiska, AR w Krakowie, Kraków, s.139-144.
- Banat J., Szłapa A. 1993. Potrzeby w zakresie wykonywania zabiegów urzędnioworolnych na obszarach woj. nowosądeckiego. ZN AR w Krakowie, Sesja Naukowa, 39, Kraków,

- Denisiuk Z., Dyrga Z., Kalembe A., Mielnicka B., 1990. System oraz walory rezerwatowej ochrony przyrody w Polsce południowej. [W:] Obszarowa i gatunkowa ochrona przyrody w Polsce południowej. Funkcje, waloryzacja, perspektywy. Zakład Ochrony Przyrody i Zasobów Naturalnych PAN, Kraków.
- Gil E., 1990. Racjonalne użytkowanie ziemi na stokach pod kątem ochrony przeciwpowodziowej i przeciwerozylnej. Probl. Zagosp. Ziem Górskich, z. 30, PWN.
- Kurek Z., Krzanowski ST., Michalczewski M., Polak St., 1990. Oddziaływanie czynników gospodarczych na jakość wód w zlewni Mszanki, Probl. Zagosp. Ziem Górskich, z.32, PWN. przestrzennej. ZN AR w Krakowie, 264, Geodezja Z.13, Kraków, 213-221.
- Lech-Turaj B., Szłapa A. 1993. Organizacja systemu planów przestrzennych w nowych warunkach ustrojowych. Gospodarka Narodowa, 2. Warszawa, 27-30.
- Lech-Turaj B., Szłapa A., 1999. Integracja z Unią Europejską szansą modernizacji polskiego rolnictwa i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. ZN AR w Krakowie nr 353, ser. Sesja Naukowa z. 68, Bielsko-Biała, 257-266
- Lech-Turaj B., Szłapa A., 2000. Unia Europejska a możliwości modernizacji rolnictwa w Polsce. Zakład Doradz. Roln. AR w Krakowie, 320, Kraków, 79-80.
- Lipińska B., Luczyńska-Bruzda M., 1984. Problemy rolniczego użytkowania ziemi na obszarze parków narodowych. Probl. Post. Nauk Roln., z.286.
- Ochrona środowiska 1992. GUS, Warszawa.
- Solecki A., 1971. Ustrój gruntowy na Podhalu i jego wpływ na krajobraz osiedleńczy. V Teza Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału Krakowskiego PAN.
- Starkel L., 1990. Zróżnicowanie przestrzenne środowiska Karpat i potrzeby zmian w użytkowaniu ziemi. Probl. Zagosp. Ziem Górskich, z. 30, PWN.
- Stelmach M., Malina R., Tkocz J., Żukowski B., 1990. Obszary wiejskie i grunty rolnicze w Polsce. Wyniki badań ankietowych - 1988. IPIUTW we Wrocławiu, Wrocław.
- Warszyńska J., 1985. Funkcja turystyczna Karpat Polskich. Folia Geographica, Series Geographica- Oeconomica 16.
- Zabierowski K., 1991. Specyficzne problemy ziem górskich w Polsce. Probl. Zagosp. Ziem Górskich, z. 31, PWN.

Dr inż. Barbara Lech-Turaj
Wyższa Szkoła Inżynieryjno-Ekonomiczna
Katedra Geodezji i Geoinformatyki
ul. Miłocińska 40
35-345 Rzeszów
tel. 606 971 828

Mgr inż. Andrzej Szłapa

